

Манифест за јавниот домен

Преамбула

„Книгата, како книга, му припаѓа на авторот, но како мисла, таа му припаѓа – зборот не е премногу голем - на човечкиот род. Сите умови имаат право на неа. Доколку едно од двете права, правото на писателот или правото на човечкиот ум, треба да се жртвува, тоа сигурно ќе биде правото на писателот, бидејќи јавниот интерес е нашата единствена преокупација, и треба да биде пред нашите интереси. (Виктор Иго, *Поздравен говор на Меѓународниот литературен конгрес во 1878 година*, 1878)

„Нашите пазари, нашата демократија, науката, нашите традиции на слободен говор, и нашата уметност повеќе зависат од Јавниот домен со слободно достапни материјали, отколку од информативниот материјал заштитен со сопственички права. Јавниот домен не е некој смолест остаток што останува кога сите добри нешта се опфатени со имотното право. Јавниот домен е каменоломот за потпирните столбови на нашата култура. Всушност, тој е поголемиот дел од нашата култура. (Џејмс Бојл, *Јавниот домен*, стр. 40f, 2008)

Јавниот домен, како што ние го разбираме, е богатството на информации кои се ослободени од бариерите за пристап или повторна употреба вообичаено поврзани со заштитата на авторските права, или поради тоа што е ослободен од каква било заштита на авторските права или затоа што сопствениците на правата одлучиле да ги отстранат овие бариери. Јавниот домен е основата на нашето само-разбирање како што е изразено со нашето споделено знаење и култура. Тој е суровината од која се изведува новото знаење и со помош на која се создаваат нови културни дела. Јавниот домен делува како заштитен механизам кој обезбедува дека оваа суровина е достапна по нејзината цена на умножување - блиску до нула - и дека сите членови на општеството може да ја надградуваат. Да се има здрав и просперитетен Јавен домен е од суштинско значење за општествената и економска благосостојба на нашите општества. Јавниот домен игра огромна улога во областа на образованието, науката, културното наследство и информациите од јавниот сектор. Здравиот и просперитетен Јавен домен е еден од предусловите со кои се обезбедува дека принципите на член 27 (1) од Универзалната декларација за човекови права („Секој има право слободно да учествува во културниот живот на заедницата, да ужива во уметноста и да го споделува научниот напредок и придобивките од него“) може целосно да ги практикуваат сите жители на светот.

Дигиталното вмрежено информатичко општество го изнесе прашањето за Јавниот домен во преден план на авторските дискусии. За да го сочуваме и зајакнеме Јавниот домен, потребно ни е робусно и ажурирано разбирање на природата и улогата на овој суштински ресурс. Овој Манифест за јавниот домен го дефинира Јавниот домен и ги посочува неопходните принципи и насоки за здрав Јавен домен на почетокот на 21-от век. Тука Јавниот домен се разгледува во однос на Законот за авторски права, со исклучок на другите права на интелектуална сопственост (како што се патентите и трговските марки), каде

што Законот за авторски права треба да се сфати во неговата најширока смисла за да се вклучат економските и морални права заштитени со авторски и слични права (вклучувајќи ги сродните права и правата за бази на податоци). Затоа, во останатиот дел од овој документ терминот авторски права се користи како сеопфатен термин за сите овие права. Понатаму, терминот „дела“ ја опфаќа целата предметна материја заштитена со така дефинираните авторски права, вклучувајќи ги базите на податоци, изведбите и снимките. Исто така, терминот „автори“ опфаќа фотографи, продуценти, радиодифузери, сликари и изведувачи.

Јавниот домен во 21-от век

Јавниот домен, како што е замислен со овој Манифест, се дефинира како културен материјал што може да се користи без ограничување и без заштита на авторските права. Освен делата кои се формално во јавниот домен, исто така има многу вредни дела кои поединци ги имаат доброволно споделено под великодушни услови, создавајќи приватно составена збирка на заеднички дела која функционира многу слично на јавниот домен. Освен тоа, поединците може да користат многу заштитени дела со исклучоци или ограничувања на авторските права, фер употреба и фер договори. Сите овие извори кои овозможуваат зголемен пристап до нашата култура и наследство се важни и сите треба активно да се одржуваат со цел општеството целосно да го исползува нашето споделено знаење и култура.

Јавниот домен

Структурниот Јавен домен лежи во сржта на поимот Јавен домен, и е составен од нашето споделено знаење, култура и ресурси кои можат да се користат без ограничувања од авторски права, врз основа на сегашниот закон. Конкретно, структурниот Јавен домен е составен од две различни класи на материјал:

- 1. Авторски дела со истечен период на заштита на авторските права.** Авторските права се привремено право доделено на авторите. Откако оваа привремена заштита ќе заврши, сите законски ограничувања престануваат да постојат, и во некои земји подлежат на вечните морални права на авторот.
- 2. Суштинските заеднички информации кои не се опфатени со авторски права.** Делата кои не се заштитени со авторски права затоа што не се оригинални, или се исклучуваат од заштита (како што се податоци, факти, идеи, постапки, процеси, системи, методи на работа, концепти, принципи, или откритија, без оглед на формата во која се опишани, објаснети, илустрирани или отелотворени во едно дело, како и законите и судските и административни одлуки). Овие суштински заеднички дела се премногу важни за функционирањето на нашите општества, за да би биле оптоварени со законски ограничувања од каква било природа, дури и на ограничен период.

Структурниот Јавен домен претставува историски развивана рамнотежа на правата на авторите, заштитени со авторски права и е од суштинско значење за културната меморија и базата на знаење на нашите општества. Во втората

половина на 20-от век, двата елемента идентификувани овде, беа оптоварени со продолжувањето на рокот за заштита на авторските права и со воведувањето на повеќе режими за правна заштита слични на заштитата на авторски права.

Доброволно споделени дела и права на корисниците

Освен ова структурно јадро на Јавниот домен, има и други важни извори кои им овозможуваат на поединците слободна интеракција со делата заштитени со авторски права. Тие го претставуваат „просторот за дишење“ на нашата тековна култура и знаење, осигурувајќи дека заштитата на авторските права не се меша со конкретните барања на општеството и доброволниот избор на авторите. Иако овие извори го зголемуваат пристапот до заштитените дела, некои од нив го прават овој пристап условен од одредени форми на користење или го ограничуваат пристапот до одредени групи на корисници:

1. **Дела кои се доброволно споделени од страна на сопствениците на правата за нив.** Креаторите на делата можат да ги отстранат ограничувањата за употреба на нивните дела или преку нивно слободно лиценцирање, или со користење на други правни средства за да им дозволат на другите да ги користат нивните дела без ограничувања, или доделувајќи ги делата на Јавниот домен. За дефиниции за слободно лиценцирање погледнете ја дефиницијата за слободен софтвер на <http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html>, дефиницијата за слободни културни дела <http://freedomdefined.org/Definition>, и дефиницијата за отворено знаење на <http://opendefinition.org/1.0/>.
2. **Права на корисникот кои произлегуваат од исклучоците и ограничувањата на авторските права, од фер употреба или фер договор.** Овие права се составен дел на Јавниот домен. Тие обезбедуваат дека има доволен пристап до нашата споделена култура и знаење, овозможувајќи функционирање на суштинските социјални институции и социјално учество на лицата со посебни потреби.

Јавниот домен, доброволното споделување на дела и исклучоците и ограничувањата на авторските права, фер употребата и фер договорите, сите заедно во голема мера придонесуваат секој да има пристап до нашата споделена култура и знаење со цел да се олесни иновацијата и културното учество во полза на целото општество. Затоа е важно активно да се одржува Јавниот домен за да може да продолжи да ја исполнува својата клучна улога во овој период на брзи технолошки и социјални промени.

Општи принципи

Во време на брзи технолошки и социјални промени, Јавниот домен игра суштинска улога во културното учество и дигиталните иновации, и затоа треба активно да се одржува. За активно одржување на Јавниот домен треба да се земат предвид неколку општи принципи. Следниве принципи се од суштинско значење за зачувување на значајно разбирање на Јавниот домен и да се осигура дека Јавниот домен продолжува да функционира во технолошкото опкружување

на вмреженото информатичко општество. Принципите во однос на структурниот Јавен домен се следните:

1. **Јавниот домен е правилото, заштитата на авторските права е исклучокот.** Бидејќи заштита на авторски права се добива само за оригинални форми на изразување, поголемиот дел од податоците, информациите и идеите создадени низ светот во кое било време, му припаѓаат на Јавниот домен. Освен со информациите кои не подлежат на заштита на авторските права, Јавниот домен се зголемува секоја година и со дела на кои им истекува периодот на заштита на авторските права. Комбинираното спроведување на барањата за заштита и ограниченото времетраење на заштитата на авторските права придонесуваат кон богатството на Јавниот домен, и обезбедувањето пристап до нашата заедничка култура и знаење.
2. **Заштитата на авторските права треба да трае само онолку долго колку што е потребно за да се постигне разумен компромис помеѓу заштитата и наградувањето на авторот за неговиот интелектуален труд и заштитата на јавниот интерес при ширењето на културата и знаењето.** Ниту од гледна точка на авторот, ниту на јавноста не постојат никакви валидни аргументи (без разлика дали се историски, економски, социјални или др.) за поддршка на предолг рок на заштита на авторските права. Иако авторот треба да биде во можност да ги користи плодовите на својот интелектуален труд, широката јавност не треба да биде лишена на премногу долг период од придобивките на слободното користење на тие дела.
3. **Она што е во Јавниот домен, мора да остане во Јавниот домен.** Не смее повторно да се воспостави ексклузивна контрола врз дела во Јавниот домен преку барање на ексклузивни права при техничките репродукции на делата, или со користење на мерки за техничка заштита за да се ограничи пристапот до техничките репродукции на таквите дела.
4. **Легалниот корисник на дигитална копија од дело во Јавниот домен треба да има слобода (повторно) да го употребува, умножува и модифицира таквото дело.** Статусот на делото како дело од Јавниот домен не секогаш значи дека тоа мора да биде достапно за јавноста. Сопствениците на физички дела кои се во Јавниот домен може слободно да го ограничат пристапот до таквите дела. Меѓутоа, откако ќе се овозможи пристап до делото, не треба да има законски ограничувања за повторната употреба, модификација или репродукција на овие дела.
5. **Договорите или мерките за техничка заштита со кои се ограничува пристапот до и повторното користење на дела од Јавниот домен не смеат да се спроведуваат.** Со статусот на едно дело како дело од Јавниот домен се гарантира правото на повторна употреба, модифицирање и репродукција. Тука исто така спаѓаат правата на корисниците што произлегуваат од ограничувања и исклучоци, фер употреба и фер договори, обезбедувајќи дека тие не можат да бидат ограничени од договорни или технолошки средства.

Исто така, следниве принципи се во сржта на доброволното споделување дела и правата на корисниците опишани погоре:

1. **Доброволното откажување од авторските права и споделувањето на заштитените дела е легитимно практикување на ексклузивноста на авторските права.** Многу автори кои имаат право на заштита на авторските права за нивните дела не сакаат целосно да ги практикуваат овие права или пак да се откажат од правата. Таквите дејствија, под услов да се доброволни, претставуваат легитимно практикување на ексклузивноста на авторските права и истото не смее да биде попречувано со закон, статут или со други механизми, вклучувајќи ги моралните права.
2. **Исклучоците и ограничувањата на авторските права, фер употребата и фер договорите треба активно да се одржуваат за да се обезбеди ефикасност на основната рамнотежа меѓу авторските права и јавниот интерес.** Со овие механизми се создаваат права на корисниците кои претставуваат „простор за дишење“ во рамките на тековниот систем за авторски права. Со оглед на брзото темпо на промени и во технологијата и во општеството, важно е тие и понатаму да останат во состојба да го обезбедат функционирањето на основните општествени институции и општественото учество на лицата со посебни потреби. Затоа, исклучоците и ограничувањата на авторските права, фер употребата и фер договорите треба да се толкуваат како еволуциони по природа и постојано да се приспособуваат во полза на јавниот интерес.

Покрај овие општи принципи, голем број прашања релевантни за Јавниот домен треба да се решат веднаш. Следниве препораки се во насока на заштита на Јавниот домен и со цел да се обезбеди дека истиот може да продолжи да функционира на начин кој има смисла. Иако овие препораки се применливи низ целиот спектар на авторските права, тие се од особено значење за образованието, културното наследство и научните истражувања.

Општи препораки

1. **Треба да се намали периодот на заштита на авторските права.** Прекумерната должина на периодот за заштита на авторските права во отсуство на формалности е многу штетна за достапноста на нашето заедничко знаење и култура. Понатаму, со периодот се зголемува и појавата на дела-сирачиња, дела кои не се ниту под контрола на нивните автори, ниту дел од Јавниот домен, и кои во секој случај не може да се користат. Оттука, времетраењето на заштитата на авторските права за новите дела треба да биде намалено на поразумен период.
2. **При секоја промена во опсегот на заштитата на авторските права (вклучувајќи ја и секоја нова дефиниција за материјалот кој подлежи на заштита или проширување на ексклузивните права)**

треба да се земат предвид влијанијата врз Јавниот домен. Секоја промена на опсегот на заштита на авторските права не смее да се применува ретроактивно за дела кои веќе се предмет на заштита. Авторските права се временски ограничен исклучок на нашата заедничка култура и знаење од статусот на Јавниот домен. Во 20-от век опсегот беше значително зголемен за да се задоволат интересите на една мала група сопственици на права на сметка на широката јавност. Како резултат на тоа, поголемиот дел од нашата заедничка култура и знаење е заклучена зад авторските права и техничките ограничувања. Ние во најмала рака мора да обезбедиме дека оваа ситуација нема да се влоши, и дека во иднина ќе се подобри.

3. **Кога некој материјал се смета дека припаѓа во структурниот Јавен домен во неговата земја на потекло, материјалот треба да се признае како дел од структурниот Јавен домен во сите други земји во светот.** Кога материјалот од една земја не е погоден за заштита на авторските права бидејќи потпаѓа под конкретен исклучок од авторски права, затоа што не ги исполнува критериумите за оригиналност или затоа што траењето на неговата заштита истекло, не треба да има можност за кого било (вклучително и авторот) да се повика на заштита на авторските права за истиот материјал во друга земја, со цел да го повлече тој материјал од структурниот Јавен домен.
4. **Секој лажен или измамнички обид да се отуѓи материјал од Јавниот домен мора да биде законски казнет.** Со цел да се зачува интегритетот на Јавниот домен и да се заштитат корисниците на материјал од Јавниот домен од неточни и лажни претставувања, сите лажни или измамнички обиди за барање ексклузивност над материјал од Јавниот домен мора да бидат прогласени за незаконски.
5. **Никакво друго право на интелектуална сопственост не смее да се користи за повторно да се воспостави ексклузивност над материјал од Јавниот домен.** Јавниот домен е од суштинско значење за внатрешната рамнотежа на системот за заштита на авторски права. Не смее да се манипулира со оваа внатрешна рамнотежа преку обиди за повторно воспоставување или добивање на ексклузивна контрола преку прописи кои не се поврзани со авторските права.
6. **Мора да има практичен и ефективен начин да се стават на располагање „делата-сирачиња“ и објавените дела кои повеќе не се комерцијално достапни (како што се делата кои повеќе не се печатат) за повторна употреба од страна на општеството.** Со проширувањето на опсегот и зголемувањето на времетраењето на заштитата на авторските права, како и забраната на формалностите за странски дела, се создаде голем број на дела-сирачиња кои не се ниту под контрола на нивните автори, ниту дел од Јавниот домен. Со оглед на тоа што овие дела според тековниот закон не им се од полза на нивните автори или општеството, овие дела треба да бидат достапни за продуктивна повторна употреба од страна на општеството како целина.

7. **Институциите за заштита на културното наследство треба да преземат посебна улога во ефективно означување и зачувување на делата од Јавниот домен.** На непрофитните организации за заштита на културното наследство им е доверено зачувувањето на нашето заедничко знаење и култура со векови. Дел од оваа нивна улога е да обезбедат дека делата во Јавниот домен се достапни за сите од општеството, означувајќи ги, зачувувајќи ги, и правејќи ги бесплатно достапни.
8. **Не смее да има никакви законски пречки кои го спречуваат доброволното споделување на дела или поставувањето на дела во Јавниот домен.** Споделувањето и поставувањето на дела во Јавниот домен претставува легитимно практикување на ексклузивните права кои произлегуваат од авторските права и се од клучно значење за обезбедување на пристап до основните културни добра и знаење, како и за почитување на желбите на авторот.
9. **Генерално, личната и некомерцијална употреба на заштитените дела треба да биде можна, за што мора да се истражат алтернативни форми на надомест за авторот.** Иако е важно за развивањето на секој поединец да може лично и некомерцијално да ги користи делата, исто толку е важно да се земе предвид ставот на авторот при воспоставувањето на нови ограничувања и исклучоци од авторските права или при вршењето измени на досегашните.